

Arjen Mulder. *Levende systemen. Reis naar het einde van het informatietijdperk.* Van Gennep

De ondertitel van Arjen Mulders essaybundel *Levende systemen* luidt, met een knipoog naar Céline: 'Reis naar het einde van het informatietijdperk'. Op het eerste gezicht een verbazingwekkende bestemming, want Mulder wil toch niet beweren dat we het straks zonder informatica en zonder computers moeten stellen. Dat wil Mulder inderdaad niet. Het gaat hem om iets anders, om de computer als metafoor van ons zelfbegrip. 'Wij leven in metaforen', stelt hij, 'Wij zoeken beelden voor het ongrijpbare, het instabiele van ons bestaan'.

In de tweede helft van de twintigste eeuw is de computer zo'n metafoor geworden. Hersens vergelijken we met een 'harde schijf', het lichaam met een 'communicatienetwerk' of met een 'informatie verwerkend systeem'. Maar sinds de heisa om de millenniumbug is daarin verandering gekomen, meent Mulder. De computer is van zijn voetstuk gevallen. Opeens bleek hij een gewoon, feilbaar apparaat, niet langer beantwoordend aan het ideaal van totale controle dat men erop geprojecteerd had.

Vandaar de prangende vraag: 'Wat komt er ná de informatie?'

Mulder zoekt het antwoord in de biologie, die volgens hem nu al de metaforen levert waarmee we de computer proberen te begrijpen. In zijn essays, die van een verbluffende veelzijdigheid getuigen, verkent hij de consequenties van deze ommekeer. We leven in een 'biologisch heelal', schrijft hij, met overal 'processen van zelforganisatie', 'levende systemen' die zich door voortdurende verandering, herstel en correctie in stand houden, zonder dat er een centrale controlerende instantie aan te pas komt.

Daar zouden we een voorbeeld aan moeten nemen, want als mensen zijn we eveneens zulke 'levende systemen': 'We dienen onze ervaringen, gevoelens en gedachten zo te combineren en te vermengen dat ze zichzelf herorganiseren tot iets complexers, rijkers, diepers, breders, verfijnders, idioters. Om te leven moet je jezelf eens in de zoveel tijd een scheut chaos toedienen, dat geeft je systeem de energie zichzelf opnieuw in te richten'. Doen we dat niet, dan dreigt onherroepelijk verstar-ring.

In zijn essays geeft Mulder alvast het goede voorbeeld, door de meest uiteenlopende zaken met elkaar in verband te brengen en vervolgens te zien waar dat toe leidt. Die inzet maakt de bundel avontuurlijk en spannend. Mulder durft iets op het spel te zetten bij zijn exploraties in het rijk van biologie, natuurkunde, media, computers, kunst, poëzie, toerisme en wat al niet meer.

Op de achterflap lees ik dat de auteur een 'natuurwetenschappelijke achtergrond' heeft. Maar als essayist heeft hij de wetenschap en haar drang alles te verklaren bewust de rug toegekeerd, ten gunste van een ander soort kennis, kennis 'die geen deel is van de samenhang die de wetenschap in de wereld ontdekt door dat ene juiste, strikt wetenschappelijke standpunt in te nemen'.

Van de kwantummechanica heeft hij geleerd dat de wereld in haar geheel nooit

volledig te doorgronden is. Het 'goddelijk standpunt' van de klassieke natuurwetenschap berust op een illusie. Alle kennis blijft mensenwerk, gebonden aan het standpunt van de waarnemer. Dat maakt het mogelijk die verschillende standpunten of perspectieven tegen elkaar uit te spelen of te combineren, terwijl je tegelijk oog kunt krijgen voor wat zich aan de grenzen van het menselijk kenvermogen aftekent.

Mulder doet zijn best de beperkingen van een dogmatisch humanisme te overwinnen, net als vóór hem Heidegger, wiens geest onmiskenbaar boven deze essays zweeft. En net als de moderne kunst en poëzie, die evenmin genoeg nemen met alléén het menselijke perspectief, maar die de dingen of de wereld zelf aan het woord willen laten komen.

Onwillekeurig kom je dan terecht bij 'het sublieme', de esthetische variant van het religieuze, die in het twintigste-eeuwse postmodernisme zo'n verrassende revival heeft beleefd. Voor een menselijk zelfbegrip in termen van biologische 'levende systemen' lijkt het sublieme geknipt: het geeft een ervaring van het grootse en overweldigende waarvan we deel uitmaken, én van onze eigen eindigheid.

Mulder gaat hier heel ver in, want in sommige van zijn essays spreekt hij *sans gêne* over 'goden' en 'onsterfelijken' - aanduidingen voor het 'andere' dat zich aan gene zijde van de menselijke horizon ophoudt en waarvan we een glimp kunnen opvangen, als we onze blik laten richten door 'ontzag voor de rijkdom van een werkelijkheid die voor ons kenvermogen onuitputtelijk is'.

Geloof heeft er niets mee te maken. Integendeel, juist 'als je niet meer gelooft, zie je dat bijna alles op geloof is gebaseerd', schrijft Mulder met een fraaie paradox. Geloof in de wetenschap, geloof in de techniek. De sublieme of religieuze dimensie die hij zelf ontsluit, bestaat daarentegen uit openheid, een vorm van moedwillig zelfverlies. Zo ziet de 'scheut chaos' eruit, die de mens zich van tijd tot tijd moet toedienen om niet te verstarren. Dat kan door poëzie en literatuur te lezen (in de bundel staan prikkelende essays over Lucebert, Hans Faverey en Anna Kavan), je met beeldende kunst in te laten of simpelweg met vakantie te gaan.

Telkens gaat het om een onderbreking van de wereld van nut, zin en betekenis, waarin we doorgaans verkeren. Zodra we onszelf loslaten, dringt de wereld die we niet zijn zich aan ons op. 'Ik raak het meest geboeid door wat ik het minste ben', schrijft Mulder. Iets soortgelijks herkent hij bij de 'gelukkige toerist' Redmond O'Hanlon, die in de Congo langs het 'grootse' scheert, wanneer hij plotseling ontdekt dat zijn Congolese reisgenoten in hem een 'tovenaar' zien. In het volstrekt vreemde van die visie, gevolg van een *andere* horizon, openbaart zich even de onuitputtelijke 'rijkdom' van de werkelijkheid.

Maar evengoed kan die zich aandienen tijdens een georganiseerde vakantie naar een Grieks eiland, waar je merkt dat de dingen een 'ziel' hebben en 'een eigen bestaan' leiden, zolang je ze maar met rust laat. 'Je wordt ding tussen dingen, lichaam tussen lichamen, ziel tussen zielen. Dan begrijp je waar grote poëzie aan raakt'. Alles onder het provocerende motto: 'Een vakantie is geslaagd als je er animistisch van wordt'.

In al zijn essays is Mulder op zoek naar zulke ervaringen. Hij laat zich meeslepen door 'duizelingwekkende theorieën', wrikt vastgeroeste ideeën over

bewustzijn en intelligentie los, herwaardeert Marshall McLuhan, verdiept zich in 'machinekunst' en zingt de lof van de onfunctionele 'museumervaring'. Ook gaat hij serieus in op het plan van een Rotterdams architectenbureau om de hele Nederlandse bevolking onder te brengen in een superstad in Zuid-Limburg, waarna de rest van het land aan de wilde natuur kan worden overgelaten.

In het 'virtuele Nederland' dat zo ontstaat, zal weer plaats zijn voor 'wolven aan de IJssel' en 'elanden op de Uffelter es', schrijft Mulder verlekkerd, maar ook de 'Nederlandse onsterfelijken' zullen er weer verschijnen, in de vorm van 'bepaalde watervlaktes, bepaalde wolken ook'. Dat wil zeggen: in de vorm van alles wat in Nederland 'subliem' is.

Het klinkt bijna ouderwets romantisch, maar het bijzondere van Mulder is dat zulke ogenschijnlijk romantische verlangens bij hem nergens gepaard gaan met een afkeer van wetenschap en techniek. Het is juist de wetenschap die hem - via het besef van haar beperkingen - de ogen opent voor het wonderbaarlijke van de wereld. Het is bovendien de techniek die zo'n 'virtueel' Nederland mogelijk maakt, door de bevolking te huisvesten in een reusachtige, in de hoogte gebouwde 'Zuidstad'.

In dit verband over 'romantiek' spreken heeft geen zin, aangezien de tegenstellingen en onderscheidingen waarvan het romantische leeft (maar hetzelfde geldt voor de strikt rationalistische wetenschap) hun geldigheid verliezen, zodra we onszelf begrijpen volgens de nieuwe biologische metafoor. Natuur, cultuur, techniek - ze staan niet meer tegenover elkaar, maar vloeien in elkaar over. 'Alles, werkelijk alles in het eigentijdse wereldbeeld is instabiel geworden, flexibel, dynamisch zichzelf in stand houdend, eeuwig op zoek naar een evenwicht dat erom smeekt weer te worden verstoord', luidt de boodschap.

Het is om duizelig van te worden.

Waarschijnlijk is dát ook precies het effect dat Arjen Mulder met *Levende systemen* heeft beoogd. En terecht, want deze kaleidoskopische bundel waarin het beeld voortdurend verspringt, lijkt me bij uitstek geschikt om elke ontvankelijke lezer uit zijn dogmatische sluimer te wekken. Met even soepel als monter stilistisch vernuft worden achterhaalde zekerheden afgesloten, terwijl tal van nieuwe mogelijkheden (inclusief, bij wijze van uitsmijter, de mogelijkheid van een raadselachtig 'vierde element' naast materie, energie en informatie) zich voor het geestesoog openen.

(NRC Handelsblad, 14-6-2002)